

Geen leven zonder risico's !

**MARIANNE VAN LIER
& WILLY LEUFGEN**

Geen leven zonder risico's

Colofon

Geen leven zonder risico's

© Marianne van Lier & Willy Leufgen, April 2010

Omslagfoto: Stichting Oase

Foto's: p. 2, 12, 13 Machteld Klees; p 8. Karim

Muhyaddin; p. 19 Jeanette van der Meulen;

p. 20 Ceciel Verheij; p. 23 Johan Heirman;

p. 31 boven Ilse Vonder

Overige foto's: Stichting Oase

Vormgeving:

Bureau Zonneklaar, Machteld Klees, Dieren

Druk: Drukkerij Damen

Gedrukt op: Biotop 3

Uitgave van:

Stichting Oase, netwerk Springzaad

Herenstraat 16, NL – 1797 AH Den Hoorn / Texel

o(031)-222-319470

info@springzaad.nl

www.springzaad.nl

ARTIKEL 31 VAN DE RECHTEN VAN HET KIND: RECREATIE

Verdragstekst

1. De Staten die partij zijn, erkennen het recht van het kind op rust en vrije tijd, op deelneming aan spel en recreatieve bezigheden passend bij de leeftijd van het kind, en op vrije deelneming aan het culturele en artistieke leven.
2. De Staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind volledig deel te nemen aan het culturele en artistieke leven, bevorderen de verwezenlijking van dit recht, en stimuleren het bieden van passende en voor ieder gelijke kansen voor culturele, artistieke en recreatieve bezigheden en vrijetijdsbesteding.

Toelichting

Het kind heeft recht op rust en vrije tijd, om te spelen en op recreatie, en om deel te nemen aan kunst en cultuur. Kinderen moeten daarvoor de tijd hebben, er moet ongevaarlijk en leuk speelgoed zijn en veilige speelplekken. Dit geldt voor alle kinderen, dus ook voor kinderen in ontwikkelingslanden, of voor kinderen met een handicap. Speelplekken moeten er niet alleen voor kleine kinderen zijn. Er moeten ook plekken zijn voor tieners om zich te kunnen vermaken.

Kinderen die in Nederland onder de armoedegrens leven, zitten minder vaak op sport, muzieklés of scouting dan rijkere kinderen. Dat is ongewenst, want de ontwikkeling van een kind wordt steeds meer bepaald door activiteiten in hun vrije tijd. De overheid moet ervoor zorgen dat ieder kind gelijke kansen heeft om dit recht te realiseren. De Nederlandse regering heeft daarom in 2008 en 2009 jaarlijks 40 miljoen euro beschikbaar gesteld om de deelname van arme kinderen aan sport, cultuur en andere recreatieve activiteiten te bevorderen.

Het recht op recreatie is geen 'luxe' kinderrecht. Want spelen en sporten zijn belangrijk voor de ontwikkeling van een kind. Spelen en leren zijn aan elkaar gekoppeld.

Alle kinderen moeten daarom de tijd en de ruimte krijgen om te spelen.

(bron: http://www.kinderrechten.nl/_new/volwassenen/artikel/31)

Inleiding

Wij schreven het essay *'Geen leven zonder risico's'* in het kader van het project SpelenderWIJS, waarin Stichting Oase/ netwerk Springzaad samenwerkte met De Baaij Advies, Mr. B.M. Visser & Partners en Adri van der Waart (Arcadis). Het project SpelenderWIJS is een vervolgoopdracht op twee eerder door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit gefinancierde onderzoeksprojecten, waarvan in 2009 de afsluitende rapporten *'Speelnatuur in de stad. Hoe maak je dat?'* en *'Speelnatuur en veiligheid'* verschenen. Op basis van de resultaten van bovengenoemde onderzoeksprojecten heeft het ministerie gekozen voor een aanvullend onderzoek en communicatietraject. In het aanvullende onderzoek werden de (collectieve) verzekeringsmogelijkheden van speelnatuur respectievelijk de balans tussen uitdaging en veiligheid van speelnatuur onder de loep genomen; het communicatietraject beoogt initiatiefnemers, beslissers en beheerders van speelnatuur te voorzien van alle informatie die nodig is om speelnatuur te realiseren en te beheren, zodat er meer speelnatuur in Nederland zal worden verwezenlijkt.

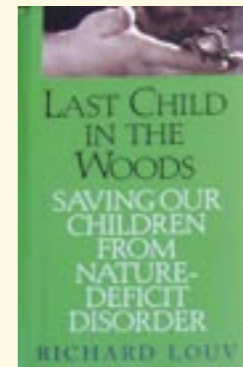
Oorspronkelijk luidde de werktitel voor dit essay dan ook: *Op zoek naar een balans tussen uitdaging en veiligheid*. Echter, hoe meer we ons verdiepten in het thema, de speelnatuurpraktijk nader onderzochten, hoe meer groeide bij ons de drang, nu juist een vurig pleidooi voor het *leren omgaan met risico's* te formuleren. Haast dagelijks werden we geconfronteerd met een toenemende, al te vaak irrationele angst voor elk risico bij het buitenspelen van opgroeiende kinderen. Met een groeiend risicomijdend gedrag en steeds meer schijnveiligheid als gevolg. En wellicht nog schrikbarend: de in rap tempo verdwijnde kennis van natuur, leren omgaan met natuur en liefde voor natuur bij volwassenen en kinderen. We hopen daarom van harte, dat dit verhaal zal leiden tot een meer *evenwichtige discussie* over de gewenste vorm van uitdaging en veiligheid voor kinderen op alle denkbare plekken waar natuur en kinderen elkaar kunnen ontmoeten.

Geen leven zonder risico's

Vanaf de straat komen vertrouwde geluiden. Toch kijk ik op van mijn werk. Dát heb ik al lang niet meer gehoord! Een groepje kinderen speelt verstoppertje achter in de straat geparkeerde auto's. Daarna proberen ze een ballon zo lang mogelijk in de lucht te houden. Ik hoor dat ze spelregels met elkaar afspreken. De zes kinderen van een jaar of acht amuseren zich prima met elkaar. In de vier maanden dat we hier, in deze bijzonder autoluwe straat wonen is het niet eerder gebeurd, dat we kinderen gewoon op straat zien en horen spelen.

Wij zijn natuurlijk niet de eersten die constateren dat er steeds minder kinderen buiten spelen, op straat, op een *ruig landje*, of zelfs op de speciaal voor hen aangelegde speelplekken. Toch is nog lang niet iedereen zich ervan bewust dat er iets wezenlijks veranderd is in het speelgedrag van kinderen. Het is dan ook een geleidelijk proces geweest. Een journalist schreef naar aanleiding van de vertaling van de Amerikaanse bestseller *'Last child in the woods'* van Richard Louv, een

artikelserie in het Belgische magazine HUMO waarin hij zijn zoektocht naar kinderen 'in het wild' beschrijft. Eigenlijk gelooft hij in eerste instantie zelf niet erg dat het in Europa al zo ver is als in de Verenigde Staten. Maar het valt hem toch tegen: ook in Vlaanderen vindt hij pas na veel zoeken uiteindelijk kinderen die hutten bouwen in de bosjes en op afgelegen landjes. *'Free range kids'* noemt Louv ze (naar analogie van de free range chickens). Scharrelkinderen dus in het Nederlands.

Zelf fietsten we de laatste jaren op woensdagmiddag een paar maal door het dorp waar wij toen woonden om te onderzoeken waar kinderen buiten spelen en wat zij dan doen. Ook in Nederland bleek dat een dergelijk onderzoekje verrassend weinig oplevert. Op een mooie zomerdag zagen wij in dit bijzonder kinder- en waterrijke Gelderse dorp een drietal kinderen met een rubber bootje bezig en een meisje dat in de buurtspeeltuin enkele malen de glijbaan op- en afgang (zoals alle kinderen dat doen: glijden naar beneden en dan weer, via de glijbaan, naar boven klimmen), in de hoop dat er andere kinderen zouden komen om samen mee te spelen. Die kwamen er niet. Pech voor haar, dan maar weer naar binnen. Wat een verschil met de jaren '60 toen wij kinderen waren! Er waren altijd wel kinderen buiten om mee te spelen; ons spel was heel gevarieerd, maar wel soms weken hetzelfde: knikkeren, hinkelen, elastiektwisten, allerlei balspelen, in de winter enorme lange glijbanen maken en over elkaar heen vallen etc. etc. Jongens en meisjes soms apart, soms samen. En als er iets gebouwd werd of de straat opengebroken was, dan waren dat prachtige speelaanleidingen.

Kinderen in hun element

Grappig genoeg: dat is nog steeds zo! Als er ergens een bult zand of ander los materiaal ligt, zie je ook nu nog vaak, dat kinderen dat snel als perfecte speelplek ervaren. Het lijkt op heel natuurlijk gedrag, als bij dieren die een nieuwe biotoop ontdekken.

Ook op het strand (zowel langs de grote rivieren als langs de kust) zie je dat kinderen volmaakt in hun element zijn. Hier kost het geen enkele moeite om heel veel en gevarieerd spel te ontdekken: we zien ze bezig met het bouwen van forten en kastelen - natuurlijk met grachten er om heen waar het water in kan gaan lopen. Kanalen worden gegraven vanaf het water, waar dan vervolgens weer dammetjes in worden gebouwd en stuwmeertjes aangelegd. En het is ook heerlijk uitrusten en dromen op je buik in zo'n laagje water!

En juttten zit ons kennelijk al net zo in de genen: langs de rivieren vinden de kinderen, behalve schelpen en stenen, ook heel veel plantaardig materiaal om mee te spelen, en langs de kust drijfhout, touw en wieren. En ook hier natuurlijk volop schelpen en stenen die je kunt verzamelen om mooie dingen te maken, samen met andere kinderen of ook alleen. In de plasjes die na hoogwater op het strand achterblijven, ontdekken kinderen al snel de diertjes: alsof hun leven ervan af hangt zie je kinderen met schepnetten in de weer. En soms vangen ze daar ook nog wel wat mee. Dat is dan natuurlijk helemaal spannend!

Krabben, garnaltjes vooral, wie durft ze vast te pakken? En natuurlijk is het strand ook een ideale plek voor velerlei vormen van bewegingsspel en sport. Wie springt het verste vanaf een duin of klif? Steeds hoger. Je kunt hier best wat durven, merkt ook het minder lenige kind: als je valt, val je zacht. Het zelfbewustzijn zie je groeien! Ook allerlei balspelen

kun je prima op het strand spelen en dat zie je dan ook veel gebeuren. De grotere kinderen wagen zich aan het wind- of kitesurfen of gaan zwemmen. De dromers vermaken zich met urenlang naar hun vlieger te staren, die ze natuurlijk wel behendig in de lucht moeten zien te houden.

En als je dan wat optimistischer gestemd door deze ervaringen weer in het dorp of in de stad wat beter rondkijkt, zie je (ook bijvoorbeeld in het Vondelpark in Amsterdam) dat kinderen in de ligusterstruiken spelen, en aan de 'kindererosiesporen' zie je dat het geen eenmalig spel is. Je ziet ook dat iedere generatie kinderen steeds weer opnieuw bomen ontdekt waar je geweldig in kunt klimmen en dat er nog steeds volop boomhutten gebouwd worden. Ook ontdekken nog heel wat kinderen plekken waar ze ongestoord kunnen (voet)ballen. De grotere kinderen gaan met elkaar op stap en zij ontdekken aan de stads- en dorpsranden terreinen die misschien wel officieel verboden zijn, maar waar je geweldig kunt struinen. Zelfs de jongeren die het liefst alleen of met een klein groepje de natuur ontdekken blijken nog niet uitgestorven.

Maatschappelijke context

Kinderen van nu zijn dus niet wezenlijk anders dan generaties voor hen. Maar er is maatschappelijk wel heel veel veranderd in een gering aantal jaren. Voor veel kinderen geldt nu dat ze een heel groot deel van hun tijd binnen doorbrengen: op de kinderopvang (0-4), op school, op de BSO, op allerlei extra cursussen etc. Het leven van de huidige jeugd is in hoge mate geïnstitutionaliseerd (naar Zweeds model, maar zonder de daar in de cultuur verankerde relaxte houding over te nemen, die het voor de kinderen veel minder zwaar maakt.) Ook thuis zijn het vooral de aantrekkingskracht van de computer en de TV die ervoor zorgen dat ze maar moeilijk te bewegen zijn om buiten te gaan spelen (en wij als volwassenen geven wat dat betreft vaak niet bepaald het goede voorbeeld). Spontaan met elkaar buitenspelen is bovendien minder gemakkelijk mogelijk doordat veel achtertuinen, waar kleine kinderen elkaar vroeger probleemloos spontaan konden ontmoeten, steeds meer het karakter hebben gekregen van onneembare vestingen (schuttingen en muren). 'Cocooning' noemen onze burens in Engeland en België dat zo treffend (we worden maar niet echt volwassen lijkt het

wel, blijven liever in ons 'veilig' cocon). In steden en dorpen verdwijnen de veilige achterompadjes door onze volwassen behoefte aan privacy. Ook de verminderde tolerantie van volwassenen speelt een rol; steeds meer gestreste volwassenen hebben een kort lontje en accepteren het geluid van spelende kinderen niet meer als 'normaal'. En, meer algemeen, kun je ook denken aan de afnemende sociale cohesie - waardoor volwassenen bijvoorbeeld niet meer automatisch alert zijn als een kind in de problemen dreigt te komen - en de daarmee samenhangende sterk gestegen notie dat ieder voor zijn eigen geluk en dat van zijn/haar kinderen verantwoordelijk is en dat beter niets aan het toeval kan worden overgelaten. Waardoor er sterk risicomijdend gedrag is ontstaan, met alle gevolgen van dien.

Risicomijdend gedrag van opvoeders en de gevolgen

Waar vorige generaties al snel leerden de weg naar school of vriendjes zelfstandig te gaan (lopend of fietsend) worden kinderen van nu - onder andere uit angst voor de gevaren die dreigen door het sterk toegenomen (auto)verkeer - nog

lang, vaak met een game of ander digitaal vertier op de achterbank van een geriefelijke auto, van hot naar her gechauffeerd. Geen idee meer van de omringende (stads)natuur, steeds minder het vermogen zich in een stad of groter dorp te oriënteren. Ze missen de ervaring die tot voor kort nog vanzelfsprekend was om zelf van kleins af aan je weg te zoeken, inclusief alles wat je daarbij tegenkomt: de poes van de burens die geaaid wil worden, de hond in de volgende straat, waar je bang voor bent en waarvoor je graag een extra blokje omloopt, de snoepwinkel waar je langsloopt (of juist niet), de kleur van de Forsythiastruiken, zo geel! De geur van de rozenblaadjes die je al lopend door je handen wrijft en waar je 'parfum' van maakt, de tegels die je altijd om een 'toverreden' overslaat, het muurtje waar je overheen kan balanceren, meestal zonder te vallen...

Kortom, de duizenden kleine dingen waardoor de wereld steeds meer 'van jou' wordt. Vorige generaties kinderen ontwikkelden, spontaan, zonder extra moeite, door naar school

te lopen of te fietsen, een *'sense of place'* (en ook een *'sense of time'* – anders kwam je te vaak te laat!).

Bij al die ingangen van scholen is het op bepaalde tijden zo druk, dat het nu pas echt gevaarlijk geworden is. Overal parkeren nog snel auto's van ouders die onder tijdsdruk staan en bijvoorbeeld naar hun werk moeten. Ouders die hun kinderen niet naar school brengen wordt dat steeds vaker kwalijk genomen. Waardoor ook ouders die eigenlijk zichzelf ook nog best herinneren dat er niets mis was met een zelfstandige schoolweg, er toch maar voor kiezen hun kinderen, zoals dat nu blijkbaar hoort, naar school te brengen. Gelukkig zijn er weer scholen die ouders oproepen hun auto's thuis te laten staan en kinderen (te leren) om zelfstandig naar school te komen. Schept misschien ook weer ruimte voor de jeugd – misschien zelfs natuurrijke, avontuurlijke speel- en leerplekken – in plaats van steeds meer parkeerruimte. Even wat cijfers: in Amsterdam reden in 1950 16.143 auto's en er woonden toen 186.245 kinderen tussen 0-12 jaar, in 2000 was dit beeld totaal verschoven: 227.540 auto's en 102.742 kinderen! De ruimte die onze mobiliteitsbehoefte vraagt bereikt zo

langzamerhand een onoplosbare grens voor de leefbaarheid van onze steden. 'Kinderen en auto's lijken in de stad wel communicerende vaten. En al die auto's houden met zijn allen heel wat vierkante meters buitenruimte bezet. Niet alleen het aantal auto's, ook het aantal andere objecten op straat en op de stoep is toegenomen: fietsen, fietsenrekken, vuilcontainers. En niet te vergeten de hondenpoep. Kinderen strijden ook met honden om de openbare ruimte: de stoep, de grasveldjes, het park en zelfs de zandbak.' (C. Bouw & L. Karsten, 2004, *Stadskinderen*, p. 55-56)

Alles onder controle

Op school en in de kinderopvang wordt er veel nadruk gelegd op het feit dat kinderen zich niet mogen vervelen. Alle tijd wordt vol gepland, zodat er weinig risico is dat er ongewenst gedrag plaatsvindt. Van stagiaires hoorden we dat ze - als de kinderen buiten mochten

Doodsoorzaken en ongevallenstatistiek 2008

23 van de 147 in 2008 overleden kinderen van 1-5 jaar stierven aan ongevallen. Van deze 23 kinderen zijn er 9 verdronken, 2 kwamen om door een dodelijke val en 4 bij vervoersongevallen en 8 bij 'overige ongevallen'.

Van de kinderen van 5-10 jaar zijn de cijfers in 2008: 13 kinderen kwamen om bij een ongeval, 4 in het wegverkeer, 2 door vallen, 2 door verdrinking en 5 bij 'overige ongevallen'.

10-15 jaar: 20 doden door ongevallen, waarvan 17 vervoersongevallen, 1 val, 1 verdrinking en 1 'overige ongevallen'.

Van het totale aantal overlijdensgevallen van 2008 (135.136) zijn 3312 mensen omgekomen bij ongevallen.

De belangrijkste uitwendige doodsoorzaken zijn:

Val (2093 slachtoffers), met name de categorie 75 jaar en ouder scoort hier verhoudingsgewijs heel hoog. Andere dodelijke ongevaloorzaken: Vervoer/verkeer (726), Vergiftiging (141), Verdrinking (77), Andere ongevallen 275.

spelen - alleen de opdracht kregen alert te zijn op kinderen die 'niet leuk meespelen'. Kinderen krijgen ook daardoor steeds minder de gelegenheid hun eigen leven te (leren) leiden.

Ook in hun (steeds spaarzamere) vrije tijd hebben kinderen van nu veel minder kans de wereld om hen heen zich op spontane wijze en in hun eigen tempo eigen te maken.

De actieradius waar kinderen zonder toezicht mogen spelen is de laatste jaren steeds kleiner geworden. Er is een sterke behoefte kinderen altijd in het zicht en onder controle te willen houden. Vooral ook op scholen en de kinderopvang horen wij vaak als belangrijk argument tegen vergroening van de buitenruimte, dat 'de kinderen dan moeilijker steeds in het zicht te houden zijn'. Opvallend is dat dezelfde mensen, daarnaar gevraagd, vaak hele levendige herinneringen blijken te hebben aan hoe vervelend het was als je als kind je niet even terug kon trekken als je bijvoorbeeld je een beetje ziek of verdrietig voelde. Of geheimpjes wilde delen. Dat die plekjes en die momenten eigenlijk heel belangrijk waren en gekoesterd werden. Het basisvertrouwen dat ouders, leerkrachten en andere opvoeders vroeger zichtbaar in kinderen

hadden 'dat ze heus niet in zeven sloten tegelijk zouden lopen' lijkt verdwenen.

Het ligt voor de hand dat het steeds minder verantwoord zal worden gevonden als volwassenen de hun toevertrouwde kinderen niet voortdurend onder controle hebben. Fysiek of via een of andere vorm van een elektronisch volgsysteem (die zijn al in de handel!). Met alle goede bedoelingen belemmeren we daarmee tegelijk dat kinderen grenzen leren kennen (en verleggen) en ontnemen we ze de kans met een steeds grotere individuele vrijheid verantwoord te leren omgaan. Bovendien creëert het een vals gevoel van veiligheid, zowel voor de ouders als de kinderen. Als er echt iets aan de hand is, ben je fysiek lang niet zo snel ter plekke als in dat geval waarschijnlijk noodzakelijk is.

Veiligheid, risico's, uitdaging, gevaren, angsten

In bovenstaand rijtje staan de begrippen die in het kader van buiten spelen, al dan niet in de natuur, steeds weer naar boven komen drijven. We willen ze daarom graag eens nader onder de loep nemen. Van dit rijtje lijken: 'Uitdaging en risico's' of ook 'Uitdaging en veiligheid', elkaars opponenten, maar is dat wel zo? Laten we alle termen eens nader beschouwen en confronteren met het doel dat elk weldenkend mens heeft bij het stimuleren van kinderen meer buiten (in de natuur) te spelen: dat ze zich op een gezonde manier kunnen ontwikkelen tot stabiele, prettig in hun vel zittende mensen.

Iedereen die zich langer met dit thema bezighoudt (of het nu vanuit de wetenschap is of vanuit de praktijk) beseft vroeg of laat dat er in dit kader twee factoren, in wisselwerking met elkaar, van belang zijn: de omgeving en de betrokken mens (kind).

De omgevingspsycholoog Charles Vlek:

'Volgens de stresspsychologie spelen zowel externe als interne (persoons-)factoren een bepalende rol bij het

optreden van angst en stress. Een speelbos kan bijvoorbeeld gevaarlijk zijn voor een onvoldoende handige persoon. Maar leer de persoon ermee om te gaan en het is veilig voor haar of hem. Veiligheid berust dus niet alleen in de externe omgeving die wel of niet bedreigend kan zijn, maar evenzeer in het individu dat wel of niet kwetsbaar kan zijn.' *'Juist door een te veilige omgeving creëer je 'watjes'. Een iets grotere risicobereidheid maakt het leven leuker. (...)* *Niet alleen kijken naar risicodragende omgevingsfactoren, maar ook naar menselijke vaardigheden en motivatie om daar goed mee om te gaan. Dan kunnen mensen ook groeien in een nieuw evenwicht met hun omgeving. (...)* *Een jong mens is in staat en bereid veel te leren. Wel moet het meestal gaan om risico's waar men zelf deel aan wil hebben, geen machteloze blootstelling dus. Ook moet een kind werken aan het vermogen om nieuwe uitdagingen onder ogen te zien en daarin adequaat te handelen.'* In hetzelfde interview waarschuwt hij ook: *'Risico-minimalisatie is een slechte maatschappelijke doelstelling. Een 'zero-risk' maatschappij is onmogelijk. Pas op voor 'te veilig', daarmee bedrijf je een overkill die juist weer nieuwe risico's kan oproepen.'*

De *Münchener Rückversicherung* heeft kinderziekten en kinderrisico's onderzocht en o.a. vastgesteld, dat de ouders overwegend de risico's gewoon niet kennen. Ouders schatten de schoolweg als groot risico in, ze schatten vallen als risico in, maar niet de bewegingsarmoede of de traagheid van hun kinderen. En als je tegenwoordig met artsen praat, dan zeggen die: bewegingsarmoede en traagheid zijn het gezondheidsrisico voor kinderen, het duidelijke nummer 1! Een van de meest opvallende gevolgen van deze bewegingsarmoede en traagheid (naast slechte voeding) is obesitas.

Helen Tovey citeert in 'Playing Outdoors' Engels onderzoek: *'Obesitas bij kinderen groeide in de afgelopen 20 jaar dramatisch. Statistisch onderzoek in opdracht van het Department of Health (Ministerie van Gezondheid) in Engeland wijst in 2006 uit, dat bij bijna 30% van de kinderen tussen 2-10 jaar overgewicht of obesitas werd vastgesteld'. En enkele regels verder: 'Overgewicht en obesitas worden in verband gebracht met chronische ziektes, zoals diabetes type 2 en verhoogde kans op hart- en vaatziekten, maar evenzeer met psychologische en sociale factoren zoals een lage zelfwaardering, een gebrek aan zelfvertrouwen en*

sociale discriminatie bij het zoeken van vriendschappen.
(British Medical Association, 2005).

Aanvaardbare risico's

Hoewel dus duidelijk is dat het zeker niet waar is dat het 'het veiligste is ingepakt als een Michelinmanneletje door het leven te gaan en heel stil te blijven zitten' zoals we ergens in een veiligheidstekst lezen als suggestie, is ook duidelijk dat het begrip 'aanvaardbaar risico' niet voor niets als oplossing is gevonden om zinvol over dit thema te kunnen praten.

We citeren nogmaals professor Vlek: 'Aanvaardbare risico's, dat zijn de activiteiten waarbij de voordelen opwegen tegen de nadelen.'

Of, in de woorden van Helen Tovey: 'Een veilige omgeving, zou ik willen stellen, is die waar veiligheid niet wordt gezien als veiligheid die alle mogelijke letsels uitsluit, maar ruimte die veiligheid tot ontdekken, experimenteren, uitproberen en risico's nemen biedt.' (Playing Outdoors, p. 102).

En natuurlijk speelt de *ernst van het mogelijk letsel* ook een rol bij het bepalen van de aanvaardbaarheid van het risico.

Maar: 'Angst voor serieuze ongelukken tijdens het buitenspe-len wordt niet onderbouwd door feitelijk onderzoek. In het UK gebeurt eens in de drie tot vier jaar een fataal ongeluk in een school of schoolbuitenruimte. Uiteraard is elk ongeluk tragisch, maar het zou toch ook gezien moeten worden in de context van 500-600 kinderen die jaarlijks overlijden i.v.m. ongelukken thuis en op onze straten. Sterfgevallen i.v.m. speeltuinongelukken zijn zo zeldzaam, dat het moeilijk is welk causaal patroon dan ook hiervoor te ontdekken, hoewel een analyse doet vermoeden, dat de meesten niet gerelateerd zijn aan het spel van de kinderen of de speeltoestellen.(...) Hiermee wil ik niet de indruk wekken, dat we zelfvoldaan oordelen over ongelukken op spelterreinen, maar dat we onze opvattingen over risico's en de meest waarschijnlijke redenen van ongelukken beter leren onderbouwen.' (Helen Tovey, p. 107)

There is always a certain risk to being alive and if you are more alive there is more risk (Ibsen, geciteerd in Tovey, Playing Outdoors, 2007)

Een ander veelgenoemd aspect is dat een risico aanvaardbaar is als het gevaar duidelijk *herkenbaar* is en ieder kind

een afweging kan maken of het risico genomen kan worden of niet. 'Gefahr erkannt – Gefahr gebannt,' citeert de Duitse veiligheidsdeskundige en speelruimteontwerper Helmut Hechtbauer een reclaimspreuk van zo'n 40 jaar geleden (...). Als voorbeelden voor gevarenbronnen noemt hij: 'Steen, mes, vuur, auto, schip etc.' Hij stelt: 'Wanneer zijn die gevaarlijk? Zolang niemand er iets mee doet is er niks aan de hand. Je moet er dus mee leren omgaan.'

Daarbij hoort ook de erkenning dat gevaar twee kanten heeft: 'Het kan het leven in gevaar brengen, maar gevaar zorgt er ook voor dat we pas echt kunnen leven' (Hugo Kuckelhaus, 1956).

Professor Vlek: 'We moeten telkens afwegen; ontwikkeling en vooruitgang vergen acceptatie van enige ongevallen en dus enige relativisering van gevaren. Anders leer je te weinig en kun je niet genoeg innoveren.'

Uit de gesprekken met leerlingen, die naar de boerderijschool gaan, blijkt dat begeleiders een belangrijke rol spelen in het ontstaan van waardevolle ervaringen. De begeleiders bieden de leerlingen een basis van veiligheid. Er ontstaat daardoor een ruimte tussen uitdaging en veiligheid waarin leerlingen uitdagingen durven aangaan omdat ze voelen dat

ze kunnen terugvallen op de begeleiders. Daarnaast geven de begeleiders de leerlingen de mogelijkheid om kansen te benutten en om te zetten tot waardevolle ervaringen.

Ze laten leerlingen meedenken en meebeslissen en stimuleren zo een gevoel van eigenaarschap. Ze geven vrijheid waardoor leerlingen ruimte krijgen om aan te sluiten op hun eigen behoeften zoals alleen zijn. (*Kalf, maïs, boer. Hoe ervaren kinderen de boerderijschool, A. Remmerswaal, 2008*)

'Risico's nemen gaat niet alleen over fysieke risico's. Kinderen nemen sociale risico's als zij proberen mee te doen in een spel dat al langer aan de gang is. Het risico van afwijzing is groot en strategieën om in het spel te mogen meedoen zijn nodig. (...) En al is er weinig gefundeerd bewijs, zo kunnen we toch vooronderstellen, dat er een verband bestaat tussen het fysieke risico nemen en een bereidwilligheid risico's i.v.m. andere leeraspecten te nemen.

Creativiteit vraagt bijvoorbeeld de bereidheid risico's te nemen, een bereidheid voorbij het geaccepteerde, de routine, het conventionele te gaan. Claxton redeneert, dat je, om creatief te zijn moet durven anders ('dare to be different') te zijn.' (Helen Tovey, p. 107)

De rol van angsten

Helmut Hechtbauer ziet constructieve angst als een motor voor de ontwikkeling van risico-competentie, dat wil zeggen de vaardigheid goed in te kunnen schatten wat in je vermogen ligt en ook wat de gevolgen zijn van je handelen. Als kinderen hun eigen angsten kunnen vertrouwen als een signaal, dat hen zich af doet vragen: tot hoever kan ik gaan? Heb ik voldoende kracht? Voel ik me zeker genoeg? Dan is angst een positieve factor. Negatief is als kinderen hierin blijven hangen, als angst ervoor zorgt dat ze niets meer durven. Dan stopt de ontwikkeling. *'Alleen als kinderen leren hun angsten waar te nemen, kunnen ze de moed ontwikkelen deze zo nodig te overwinnen'*, zegt Hechtbauer. Kinderen zijn intrinsiek gemotiveerd de grenzen op te zoeken, nieuwe

ervaringen op te doen en zo steeds verder te groeien. Daarin mogen ze niet belemmerd worden, maar wel gesteund, zodat ze steeds zelfbewuster worden in hun handelen. Je grenzen kunnen verleggen geeft een *kick* (dopamine), waardoor je steeds geneigd bent nieuwe grenzen op te zoeken. Hechtbauer schrijft ook dat kinderen alleen hun grenzen *overschrijden* als er geen gevolgen (voelbaar) zijn. Het is dus belangrijk dat kinderen leren potentieel gevaarlijke voorwerpen of situaties te herkennen en leren er mee om te gaan. Daartoe bieden natuurspeelplaatsen en speelbossen vele mogelijkheden.

De positieve ontwikkelingseffecten van spelen in de natuur

Spelen in de natuur leert je niet meer en niet minder, dan met al je zintuigen, in elke porie van je lichaam ervaren en begrijpen dat je deel uitmaakt van een veel groter, immens geheel: op zijn minst onze prachtige planeet met al zijn fantastische levensvormen, hun onderlinge samenhang, jouw rol in het grootse geheel van al het andere leven inclusief dat van 'onze soort', de mens. Geleidelijk aan en in alle vrijheid.

Het kan dan niet anders, dan dat die enorme variatie aan leven, de schoonheid (en antropocentrisch gezien, de wreedheid op zijn tijd!) je op den duur veel bescheidener laat worden ten opzichte van het leven om ons heen dan de huidige omgang van de mensheid met 'haar' natuur doet vermoeden. Het lijkt alsof steeds minder mensen beseffen, dat zij onlosmakelijk deel uitmaken van de natuur, en dat deze natuur een intrinsieke waarde heeft, een eigen dynamiek van onvoorstelbare omvang, die ook zonder ons kan blijven voortbestaan. Voor veel soortgenoten lijkt de natuur steeds meer iets los van hen zelf, grenzen- en schaamteloos exploiteerbaar, alleen oppervlakkig bewonderd op recreatieve momenten, zoals vakanties, of op reis, of in de virtuele 'werkelijkheid'.

Er zit dus ook niets minder dan het aspect van overleven als mensheid in ons pleidooi, kinderen - jonge mensen - niet compleet te laten vervreemden van de natuur. En dan bedoelen we niet alleen een heel belangrijk, afgeleid aspect van onze natuur, onze voedselvoorziening. Uiteraard is het spelen in de natuur ook beter voor de lichamelijke, geestelijke en mentale gezondheid, en de ontwik-

keling van sociale vaardigheden. Talloos onderzoek in de wereld heeft dit ondertussen, voor wie het niet zelf regelmatig proefondervindelijk heeft ervaren, bevestigd.

Spelen (en *en passant* leren!) in de natuur is niet alleen beter, het is zelfs een voorwaarde voor een uitgebalanceerde, gezonde ontwikkeling van de mens. Steeds meer onderzoek wijst er op, dat veel gezondheidsdeficiënten – geestelijk en lichamelijk – van jonge mensen, te wijten zijn aan een gebrek aan natuurervaringen. Andersom: natuurbeleving leidt regelmatig tot significante verbetering van geestelijke en lichamelijke gezondheidsklachten en -stoornissen. Zonder vrij spel, zonder 'aanrommelen' met en in de natuur en haar elementen, zonder vrij rollenspel buiten in haar jeugd, zal de mensheid niet alleen haar verantwoordelijkheid voor de natuur, maar ook die voor haar eigen natuur

(verband natuur-voedsel-gezondheid bv.) en die van de haar omringende mensheid steeds meer uit het oog verliezen. Een beangstigend perspectief!

Wat betekent dit voor de praktijk?

Wij beseffen al langer en in groeiende mate dat we daar moeten aanzetten, waar kinderen het gros van hun tijd beleven: thuis en in hun zeer directe woonomgeving, op - maar vooral ook rondom - de school, en in toenemende mate tijdens de kinderopvang (of die nu georganiseerd wordt door dezelfde school, kinderopvangorganisaties, brede scholen, of - wie weet waartoe de recessie nog leidt - toch weer meer in huiselijke sferen). En uiteraard ook op openbare speelterreinen!

Op al die locaties stellen wij nog steeds, ondanks die fraaie uitzonderingen die er in de laatste jaren zijn ontwikkeld een schrijnend tekort aan avontuurlijke, natuurlijke, vrije en ongedwongen speel- en leerruimte vast. Steeds weer bevangt ons bij een bezoek aan deze speel- en leeroorden een gevoel van beklemming, geslotenheid.

Steeds langer per dag verblijven opgroeiende kinderen er - wij krijgen medelijden met die kinderen, maar gelukkig ook gauw een gevoel van verzet, oproep tot verandering! Niet alleen wij, vrijwel alle ouders van kinderen van vier tot en met veertien jaar vinden het belangrijk dat hun kinderen buiten spelen omdat zij dat goed vinden voor de sociale, emotionele en lichamelijke ontwikkeling van het kind. Dit staat in schril contrast met de mate waarin de kinderen daadwerkelijk buiten spelen: maar liefst een derde van de ouders (29 procent) vindt dat hun kinderen te weinig buiten spelen. Dat toont een onderzoek aan dat in opdracht van Jantje Beton is uitgevoerd door onderzoeksbureau TNS NIPO.

Het belang van buiten spelen wordt door ouders gemiddeld gewaardeerd met een 8,3. Aan de ouders is ook gevraagd waarom zij het belangrijk vinden dat hun kind kan buiten spelen.

De top 3 van spontaan genoemde redenen voor het belang van buiten spelen zijn:

1. Het is goed voor de gezondheid (67%).
2. Het is goed voor de sociale en algemene ontwikkeling (62%)

3. Het is goed voor de lichamelijke ontwikkeling /beweging (59%).

Ondanks het feit dat ouders het heel belangrijk vinden dat hun kinderen buiten spelen, gebeurt dat volgens veel ouders te weinig. Zij geven daarvoor verschillende oorzaken aan.

De top vijf van oorzaken dat kinderen niet buiten spelen zijn:

1. Tv/computer (53 %)
2. Er zijn geen kinderen in de buurt om mee te spelen (22%)
3. Onveilige verkeerssituatie (18%)
4. Onvoldoende speelplekken (14%)
5. Onvriendelijke leeftijdgenootjes (11%)

Niet alleen Jantje Beton vindt de resultaten verontrustend.

Wat staat er in de weg?

Het bovengenoemde roept ons inziens een aantal fundamentele vragen op waar we gezamenlijk antwoorden op zullen moeten formuleren:

- Waarom zijn wij zo weinig in staat om onze kinderen achter de games, TV, computer vandaan te lokken? Ligt dat alleen aan het uiterst verleidelijke van de nieuwe 'lokmidelen'? *Hoeveel moeite doen wij zelf nog* om regelmatig met (of zonder) de kinderen buiten te zijn?
- Waarom geven wij zoveel prioriteit aan de inrichting van *binnenruimtes*, zoals bv. aan schoolgebouwen en nauwelijks aan de *buitenruimte*?
- Hoeveel zijn wij zelf bereid te verbeteren aan de verslechterde, gevaarlijke *verkeerssituatie* bij scholen en in de omgeving van speelterreinen?
- Hoe is het mogelijk, dat in een land, waar nu al ruim een generatie lang met groeiend succes – en internationaal bewonderd – een ecologische hoofdstructuur voor *flora en fauna* wordt ontwikkeld, nauwelijks oog is voor meer kwaliteit en samenhang in de buitenspeel- en leerruimte van *kinderen*? Waar blijven de groene en speelse ver-

bindingszones in het speelruimtebeleid van dorpen en steden? Waarom geen *speelweefsel* van hoge kwaliteit en nieuwe ideeën over gebruik en beheer als uitgangspunt van innovatief gemeentelijk beleid?

- Is er werkelijk *te weinig speelruimte*? Of is er niet veel meer sprake van ontbrekende kwaliteit? Saaie, geestdodende ruimte op alle gewenste locaties? Valt er niet ook buiten van alles te beleven en te leren?
- Zou de *kwaliteit*, de uitstraling van *de speelruimte* op alle denkbare locaties iets te maken kunnen hebben met de agressie en het *vandalisme* die daar geconstateerd worden? Wie voelt zich nog werkelijk betrokken bij de buitenruimte?

Een vraag waar we in dit verband wel nader op in willen gaan is: 'Wat zijn de risico's die kinderen lopen bij spelen op en met speelaanleidingen en hoe groot zijn die?'

Tijdens een studiedag in Leusden, 8 mei 2009, konden ruim 30 deelnemers uit het ruime werkveld 'Natuurlijke speel- en leerlandschappen' proefondervindelijk met elkaar vaststellen welke risico's kinderen potentieel volgens hen –'het

PLEK	DISCUSSIEPUNTEN
1. Fruitlaan met o.a. bessenstruiken	Wel of geen giftige planten/bessen in de tuin?
2. Vlonder bij een sloot	De hoogte van de vlonder t.o.v. het water stond ter discussie
3. Delta met stenen en pomp	Hier ging het vooral om de waterkwaliteit
4. Hoog gras	Risico's op tekenbeten
5. Hooiberg met vuurplaats	De gevaren van vuur
6. Paddenpoel: kinderen kunnen hier het water ingaan	Niet de bedoeling, maar als het warm is... Onduidelijk hoe diep het water is
7. Steenhoopje bij vlindertuin	Stenen liggen los. Gevaar van gooien; vallen van de gladde stenen.
8. Onzichtbare, niet ontworpen plek	Door de onoverzichtelijkheid angst dat er iets gebeurt waar volwassenen geen zicht op hebben. Pestgedrag?
9. Trap met grote treden	Niet bedoeld als speelaanleiding. Scherpe kanten?
10. Stronk over de kloof	Gevaar voor vallen: 'Better a broken bone than a broken spirit!'

gezonde verstand' als uitgangspunt- op dit net geopende natuurspeel terrein lopen, en proberen voor zich zelf (en anderen) op de bovenstaande vraag een antwoord te vinden. Er waren met vlaggetjes een tiental punten aangegeven waar we door de beheerders van het terrein gevraagd werden een oordeel over te geven. Interessant was dat in de kleine groepjes (ca. 6 mensen per groepje) er zeer levendige discussies plaats vonden. Er bleek altijd wel iemand te zijn die, meestal vanwege zelf beleefde ervaringen in de eigen kindertijd of van hun eigen kinderen, vond dat een bepaalde situatie echt niet kon, te gevaarlijk was, dus. Als we uit waren gegaan van: iedereen moet het er 100% mee eens zijn dat een situatie 100% aanvaardbare risico's met zich meebrengt, had de hele natuurspeelplek gelijk dicht ontmoeten. In de discussies ervoeren de op dit bepaalde punt 'angstigen' dat vrijwel alle anderen deze angst niet deelden. Het 'democratisch wegen' van meningen bleek er toe te leiden dat 'alles' kon, er hooguit hier en daar aanbevelingen kwamen om het potentiële gevaar (nog) zichtbaarder te maken. Belangrijk was natuurlijk ook om rekening te houden met het feit dat er in dit geval altijd begeleiding aanwezig is.

'Better a broken bone than a broken spirit!' Met deze 'stoere' uitspraak, die je in vele varianten op kunt tekenen, willen we deze inleiding voorlopig afsluiten. Maar niet zonder daarbij aan te tekenen dat er helemaal niks mee mis is als je ook lichamelijk 'ongebroken' door je kindertijd komt. Maar dat is juist waarschijnlijker als kinderen van jongens af aan, in een veilige sfeer en in een 'rijke leeromgeving' worden gestimuleerd hun grenzen in een zelf gekozen tempo te verleggen. Ons risicomijdend gedrag leidt niet alleen tot 'watjes', die steeds minder durven en kunnen, maar ook tot roekeloosheid, met heel wat 'broken bones' tot gevolg! (En laten we ook de factor 'geluk bij een bijna-ongeluk' of 'domme pech' niet helemaal vergeten. Soms klopt alles en gaat er toch iets mis.)

EPILOOG: NATUUR BELEVEN, HET JUISTE RITME

Soms ervaar je heel nadrukkelijk aan je eigen 'volwassen lijf' hoe een bepaalde volgorde in je handelingen - en ook afwisseling - wezenlijk zijn voor natuurbeleving en creativiteit. En dat je dit ooit geleerd hebt en ook nog steeds kan - blijven - leren! Tijdens een wandeling door een jong, open natuurontwikkelingsgebied - schrale graslanden, kreekachtige waterlopen, omgeven door bosranden - op het eiland Texel, 'dwingt' een groep jonge Schotse Hooglanders die op een aandoenlijk grappige wijze in een meertje staan af te koelen ons even op een bankje te pauzeren, even iets te eten en drinken. Er kan letterlijk rust over ons heen vallen: een ruim uitzicht, een uurtje nauwelijks medenatuurlijefhebbers in het zicht, loom en sloom herkauwende oerbeesten die na enige tijd, tergend langzaam in onnavolgbare slow motion het verkwikkende water

gaan verlaten om weer even ontspannen hun 'werk' te doen: begrazing.

Als geluidsgordijn het tijdloze, hoogzomerse zoemgeluid van ontelbare sprinkhanen, hommels, vlinders, kevers...afgewisseld door af en toe een schreeuw van de waterhoentjes nabij of gegak van ganzen in de verte. En dan begint het inzoomen. He, prachtig die St. Jansvlinders, enkele dozijnen om ons heen. Hoe ze vliegen, meer als kevers dan als vlinders. Verschillende blauwtjes - ja, er staat hier wel genoeg rolklaver - heel veel dansende koolwitjes, opvallend maar toch ook geen soort waarvan je echt opkijkt (...). Even dichterbij het water: geen haar op ons hoofd denkt er aan, het de halfwilde koeien na te doen, te modderig. Wel schiet voor onze voeten klein leven alle kanten op: sprinkhanen maar ook talloze kleine rugstreepadjes! Het is al weer jaren geleden dat we ze in zulke hoeveelheden in natuurontwikkelingsgebied de Millingerwaard bij Nijmegen tegenkwamen. Ik kan het verlangen niet onderdrukken een van die rugstreepschatjes te vangen, kriebelend in mijn handen te voelen, even van dichterbij te bekijken. En we staan dan opeens tot onze ontzetting en vreugde tegelijkertijd op een klein plakkaat Teer guichelheil. Dat zoeken we nu al weken op het eiland en nu

staan we er op! En er blijkt meer van dit tere schoon te staan. De plek krijgt opeens een nog veel diepere betekenis. We struinen met onze ogen dicht bij de grond en de planten langs de oevers van de poel. Tot we ons afvragen of de padjes wel allen vlug genoeg op de vlucht slaan voor onze enorme sandalen...

Terug op het bankje praten we prettig opgewonden over de noodzakelijke samenhang tussen rust en beweging om weer tot unieke natuurervaringen te komen, maar ook om creatieve gedachten en oplossingen voor allerlei vraag- en werkstukken te vinden, voor jong en oud. Over hoeveel kennis hier toch ook voor nodig is. Met een kritische houding uiteraard, zonder overwaardering voor, 'geloof' in kennis. En dat vooral praktijkkennis en ervaring hollend achteruit gaan. Dat je er constant aan moet werken. Het is nooit vanzelfsprekend. Er wordt vaak ook te makkelijk gedaan over gemis aan kennis. Kennis raakt te snel en te makkelijk op de achtergrond, beleven en ervaren zijn nu even uit het verband gerukte toverwoorden.

Op een speelse manier moeten we daar weer meer aan werken. Om te beginnen bij ons zelf. En uiteraard in het echte leven, buiten!

Literatuur

- Agde, Georg e.v.a.; Naturnahe Spielräume. GUV-SI 8014. Bundesverband der Unfallkassen, München, Januar 2006.
- Anderfuhren, Toni (CH); Abenteuer – aber sicher! Tijdschrift Natur & Garten (blz. 4), Heilbronn (D.), april 2009.
- Baaij, Gerard de, Sander Bouwens en Bas Visser; Speelnaatuur en Veiligheid. Richtlijnen en aanbevelingen voor terreinbeheerders. Stevensbeek/Winterswijk, oktober 2008.
- Baumann, Holger; Naturnahe Spielräume und Pausenhöfe in Schulen und Kindertagesstätten. Tijdschrift Natur & Garten (blz. 14-19), Heilbronn (D.), april 2009.
- Bergh, Madelon van de e.a.; Uitdaging en veiligheid. Nationale Speelraad, Utrecht, 2003.
- Bogaard, Josine van den, Sigrun Lobst e.a.; Speelnaatuur in de stad. Hoe maak je dat? Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 2009.
- Both, Kees; Kinderen hebben natuur nodig. Tijdschrift JSW, jrg. 89, nr. 5, blz. 6-9

- Bouw, Carolien en Lia Karsten; Stadskinderen. Uitgeverij Aksant, Amsterdam, 2004
- Deimel, Rainer; Lebe wild und gefährlich! Tijdschrift Natur & Garten (blz. 6-7), Heilbronn (D.), april 2009.
- Hechtbauer, Helmut; Vom Umgang mit der Gefahr – zur Risikokompetenz. Tijdschrift Natur & Garten (blz. 8-10), Heilbronn (D.), april 2009.
- Hertoghs, Jan; Kinderen aan de leiband (1-4). HUMO, mei/juni 2008.
- Janssen, Paul, Kees Both en Josine van den Bogaard; De boom in! Klimbomen in de stad. Tijdschrift Groen, september 2008, blz. 14-19.
- Leufgen, Willy en Marianne van Lier; Vrij spel voor natuur en kinderen. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 2007.
- Louv, Richard; Het laatste kind in het bos. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 2007.
- Remmerswaal, Anne; Kalf, maïs, boer. Hoe ervaren kinderen de boerderijschool? 2008.
- Tovey, Helen; Playing Outdoors, Spaces and Places, Risk and Challenge. Open University Press, Berkshire, England, 2007.
- Valck, Marianne de; Wat mag...? Wat kan...? Dilemma's bij het spelen. KinderOpvangpraktijk, deel 6. Elseviers Gezondheidszorg, Amsterdam, 2010.

Websites

- www.allesoverspelen.nl
- www.hetlaatstekindinhetbos.nl
- www.ruimtevoordejeugd.nl
- www.staatsbosbeheer.nl
- www.speelnatuurenveiligheid.nl
- www.speeldernis.nl
- www.speelnatuur.nl
- www.springzaad.nl
- www.vwa.nl